

Zuzana Mičková

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

ORCID: 0000-0002-3481-3654

zuzana.mickova@umb.sk

Ochrana kultúrnych pamiatok a pamiatkových rezervácií na Slovensku – krátky historický exkurz a súčasná legislatíva

Pamiatková starostlivosť – krátky historický exkurz

Pokusy o pamiatkovú ochranu a starostlivosť pod záštitou štátu, nielen uvedomelých jednotlivcov a spolkov, možno sledovať v Habsburskej monarchii od polovice 19. storočia. Iniciatíva tohto druhu, ktorá vzišla z rakúskej časti monarchie našla pomerne rýchlo odozvu aj v jej uhorskej časti. Vznikla Cisárska a kráľovská centrálna komisia pre výskum a zachovanie stavebných pamiatok, ktorá bola zriadená vládnyim rozhodnutím zo dňa 31. decembra 1859. Jej úradné kompetencie vykonávali pamiatkové úrady, konzervátori a dopisovatelia v rozmedzí ministerských a miestodržiteľských výnosov z rokov 1875–1907.¹ Kompetencie centrálnej komisie sa do roku 1872 vzťahovali aj na uhorskú časť monarchie. Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní zriadilo v roku 1872 ministerstvo kultu a vyučovania samostatnú Uhorskú dočasnú pamiatkovú komisiu, ktorá bola v roku 1881 premenovaná na Uhorskú pamiatkovú komisiu. Táto bola jedinou inštitúciou pamiatkovej starostlivosti, ktorá pôsobila na území dnešného Slovenska² do konca 1. sv. vojny. V centre pozornosti boli v tomto období okrem hnutelných umeleckých diel, najmä sakrálné pamiatky.

Po skončení 1. svetovej vojny bola zároveň s rozpadom Rakúska – Uhorska 28. októbra 1918 v Prahe vyhlásená Československá republika. Pre Československú republiku tohto obdobia (1. ČSR 1918–1938) je charakteristický právny dualizmus. Podľa zákona 11/1918 Zb. z. A n. platil v Čechách a na

¹ M. Orosová, *Legislatívna ochrana kultúrneho dedičstva v Československej republike v rokoch 1918–1939*, „Muzeológia a kultúrne dedičstvo“ 2013, roč. 1, č. 2, s. 21.

² *Ibidem*, s. 22.

Morave rakúsky právny poriadok a na Slovensku uhorský právny poriadok³. Tento stav sa dotýkal všetkých oblastí práva, a teda aj legislatívy týkajúcej sa ochrany pamiatok⁴.

Už krátko po vzniku Československa, vo fáze konsolidácie zložitých pomerov všetkých sférach života mladého štátu, najmä však v jeho slovenskej časti, došlo k vytvoreniu slovenských pamiatkových orgánov v Bratislave. Takmer do roka od vzniku Československa bola nariadením⁵ ministra s plnou mocou pre správu Slovenska zriadená Slovenská pamiatková správa. Otázkou ochrany pamiatok bol poverený Vládny komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku, ktorý prevzal právomoc bývalej uhorskej komisie pre zachovanie umeleckých a historických pamiatok vo všetkých záležitostiach, ktoré priamo alebo nepriamo mali vplyv na ochranu pamiatok. Ako hlavný problém v tejto oblasti sa, bezprostredne po vzniku Československa, ukázala potreba čeliť najmä vývozu hnutelných pamiatok zo štátu, vzhľadom na skutočnosť, že šľachta a úradníctvo (na Slovensku maďarskej národnosti) masovo opúšťali majetky a obydlia, pričom mali snahu všetko vzáčne so sebou presunúť do zahraničia (v prípade slovenského územia išlo o Maďarsko).

Spomínaný Vládny komisariát bol obdobou pamiatkových ústavov v Prahe a Brne. Rozdiel bol len v otázkach podriadenosti, pretože úrady v Prahe a Brne podliehali priamo Ministerstvu školstva a národnej osvety a bratislavský len nepriamo. Až od roku 1933, bol podriadený priamo tomuto ministerstvu. Po rozpade Československa a vzniku Slovenskej republiky dňa 14. marca 1939, bol komisariát vládny nariadením č. 29/1939 Slov. zákonníka z 24. marca 1939 zrušený. Jeho kompetencie prešli na slovenské Ministerstvo školstva a národnej obrany v Bratislave, kde vzniklo pamiatkové oddelenie⁶.

Počas II. svetovej vojny až do roku 1944 neboli pamiatky na území Slovenskej republiky⁷ vystavené priamemu ohrozeniu. Zlom nastal v roku 1944,

³ Tento stav bol následkom prijatia zákona 11/1918 zb. z. A n. – tzv. recepčnej normy II. článok: *Veškeré dosavadní zemské říšské zákony a nařízení zustávají prozatím v platnosti*. Tento zákon mal v novom štáte zabezpečiť kontinuitu a stabilitu. Právny dualizmus, ktorý sa týmto zákonom recipoval, bol nakoniec definitívne odstránený až v roku 1950.

⁴ Spočiatku išlo dokonca o právny trializmus – oblasť Hlučínska (nevelká časť Sliezka) pôvodne podliehala zvrchovanosti pruskej. Z tohto dôvodu sa následne Hlučínsko riadilo istý čas právnym poriadkom nemeckým. Bližšie M. Starý, *Právní trializmus československé republiky: k otázce recepcie německého práva*, [in:] Z. Mičková (ed.), *100 rokov od vzniku ČSR. Zborník príspevkov zo IV. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie „banskobystrická škola právnych dejín“*, Belianum, Banská Bystrica 2018, s. 70–81.

⁵ Išlo o nariadenie ministra s plnou mocou pre Slovensko dr. V. Šrobára čís. 8380-prez. z 20. októbra 1919. Bližšie vid' T. Kowalski, *Vládny komisariát na ochranu pamiatok a stavebný poriadok. K dejinám antinomickeho vzťahu*, „Monument revue“ 2018, roč. 7, č. 2, s. 7–21.

⁶ <https://www.pamiatky.sk/sk/page/dejiny-pamiatkovej-starostlivosti> (navštívené dňa 30.05.2019).

⁷ Bližšie k situácii v Slovenskej republike 1939-1944 vid' napr. P. Mičko, *Hospodárska politika Slovenského štátu. Druhé doplnené a rozšírené vydanie*, Krakov 2014.

keď sa vojnový konflikt priamo dotkol územia Slovenska. Reakciou na Slovenské národné povstanie boli vojenské akcie nemeckej armády a najväčšia devastácia nastala počas prechodu oslobodeneckého frontu. Podľa informácií zverejnených na stránke Pamiatkového úradu bolo podľa údajov z roku 1947 *na Slovensku vo vojne a po nej zničených, resp. poškodených 255 profánnych stavieb (kaštiele a kúrie), 20 hradných ruín, 308 rím. kat., 137 ev. a. v. a 80 gr. kat. kostolov, poškodené boli i pomníky a pamätníky, rozkradol a zničil sa interiér 450 kaštieľov a kúrií*⁸.

V povojnovom období spomenieme len najvýznamnejšie legislatívne zmeny, ktoré sa týkali oblasti pamiatkovej starostlivosti vzhľadom na to, že situácia sa najmä v prípade druhostupňových inštitúcií pomerne často menila. Základným medzníkom, čo sa týka inštitucionálneho zabezpečenia pamiatkovej starostlivosti v povojnovom Československu bol určite rok 1951. V tomto roku bol zriadený Pamiatkový ústav v Bratislave, na základe výnosu poverenika pre školstvo, vedu a umenie čís. 9864-I /5 z 15. marca 1951 s účinnosťou od 1. januára 1951. Jeho činnosť bola následne upravená vládny nariadením 112/1951 Sb. O reorganizácii štátnej pamiatkovej starostlivosti.

Štátnym vedeckým a výskumným pracoviskom v odbore ochrany kultúrnych a prírodných pamiatok sa tak stal Pamiatkový ústav. Zároveň sa určili základné okruhy činnosti tejto inštitúcie, ktorým sa táto inštitúcia v princípe aj keď v pozmenenej forme, ktorú si vyžaduje súčasná doba, venuje dosiaľ. Išlo o:

- a) súpis a dokumentácia pamiatok,
- b) spolupráca pri praktickej obnove pamiatok, najmä výskumná a meto-
dická,
- c) aktívne reštaurovanie kultúrnych pamiatok,
- d) poradenská činnosť pre Povereníctvo školstva, vied a umení a Slovenský úrad pre veci cirkevné⁹.

Po roku 1951 prešiel pamiatkový ústav viacerými ďalšími zmenami, tieto však podľa nášho názoru nie sú pre tento článok relevantné.

Súčasný stav pamiatkovej starostlivosti v SR – inštitucionálne zázemie

V súčasnosti má ochranu pamiatok na území Slovenskej republiky v kompetencii Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, ktorý vznikol 1. apríla 2002 na základe zákona NR SR č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu, pretransformovaním Pamiatkového ústavu. Pamiatkový úrad je špecia-

⁸ <https://www.pamiatky.sk/sk/page/dejiny-pamiatkovej-starostlivosti> (navštívené dňa 30.05.2019).

⁹ *Ibidem*.

lizovaný úrad na ochranu pamiatkového fondu v Slovenskej republike s celoštátnou pôsobnosťou. V územných celkoch – krajoch vykonávajú túto činnosť Krajské pamiatkové úrady (KPÚ) priamo podriadené Pamiatkovému úradu SR. Sídla krajských pamiatkových úradov sú v Banskej Bystrici, Bratislave, Košiciach, Nitre, Prešove, Trenčíne, Trnave a Žiline, niektoré KPÚ majú zriadené aj pracoviská v okresných mestách. Ide hlavne o mestá, v ktorých (prípadne v ich bezprostrednom okolí) je vyššia koncentrácia pamiatkových rezervácií, či štátom chránených pamiatok. Pod Krajský pamiatkový úrad v Banskej Bystrici, tak napríklad patrí pracovisko v Banskej Štiavnici a v Lučenci. Samostatnou jednotkou je podľa zverejnenej štruktúry Múzeum Červený kláštor¹⁰. Zriaďovateľom Pamiatkového úradu SR je Ministerstvo kultúry SR a všetka jeho činnosť a činnosť smerujúca k ochrane pamiatok je legislatívne zastrešená v zákone č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu¹¹. Tento zákon bol už niekoľkokrát dopĺňaný/novelizovaný (v znení č. 479/2005 Z. z., 208/2009 Z. z., 262/2011 Z. z., 180/2013 Z. z., 38/2014 Z. z., 104/2014 Z. z., 282/2015 Z. z., 376/2015 Z. z., 125/2016 Z. z., 160/2018 Z. z., 177/2018 Z. z., 34/2019 Z. z.)¹².

Okrem aktivít, ktoré sú cielené k záchrane a ochrane pamiatok a ich registrácii, je ďalšou dôležitou úlohou pamiatkového úradu informovať v súlade s platnou legislatívou verejnosť o povinnostiach a postupoch, v prípade ak je fyzická, či právnická osoba vlastníkom takejto pamiatky, či už hnutelnej alebo nehnuteľnej, prípadne ak sa je nehnuteľnosť nachádza napr. V pamiatkovej rezervácii. Uvedené potrebné informácie pre vlastníkov objektov zaradených do zoznamov kultúrnych pamiatok, prípadne pamiatok, ktoré sa nachádzajú v pamiatkovej rezervácii sú zverejnené na webovej stránke Krajského pamiatkového úradu, konkrétne v online pdf publikácii *Vademecum – vlastníka kultúrnej pamiatky, vlastníka nehnuteľnosti v pamiatkovom území a ochrannom pásme, vlastníka a správcu hnutelností v sakrálnom objekte*¹³. Táto publikácia vydaná v roku 2017 slúži bežnému užívateľovi alebo majiteľovi pamiatky ako návod pri riešení určitých všed-

¹⁰ <https://www.pamiatky.sk/sk/page/graficka-schema-uradu> (navštívené dňa 30.05.2019).

¹¹ Stručná osnova zákona § 1-2 Prvá časť základné ustanovenia § 3-14 Druhá časť pôsobnosť orgánov štátnej správy a orgánov štátnej samosprávy na ochranu pamiatkového fondu § 15-26 Tretia časť pamiatkový fond a ochranné pásmo § 27-31 Štvrtá časť ochrana pamiatkového fondu § 32-34 Piata časť obnova a reštaurovanie kultúrnej pamiatky a úprava nehnuteľnosti § 35-41 Šiesta časť pamiatkový výskum a nález § 42-43a Siedma časť priestupky a iné správne delikty § 44-47 Ôsma časť spoločné, prechodné a záverečné ustanovenia.

¹² Dostupné na : <https://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/82596/1/2/uplne-znenie-c-238-2014-zz-zakona-c-49-2002-zz-o-ochrane-pamiatkoveho-fondu>; <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2002-49> (navštívené dňa 28.05.2019).

¹³ *Vademecum – vlastníka kultúrnej pamiatky, vlastníka nehnuteľnosti v pamiatkovom území a ochrannom pásme, vlastníka a správcu hnutelností v sakrálnom objekte*, Bratislava: Pamiatkový úrad SR, 2017, dostupné na: https://www.pamiatky.sk/content/data/File/Vademecum_2017.pdf (navštívené dňa 30.05.2019).

ných životných situácií spätých s pamiatkovou starostlivosťou. Jednotlivé kapitoly riešia konkrétne problémy sú:

- Ako postupovať pri obnove nehnuteľnej kultúrnej pamiatky?
- Ako postupovať pri úprave nehnuteľnosti v pamiatkovom území a ochrannom pásme?
- Ako postupovať pri zámere premiestniť kultúrnu pamiatku?
- Ako postupovať pri zámere reštaurovať kultúrnu pamiatku?
- Povinnosti vlastníka pri predaji a kúpe kultúrnej pamiatky.
- Oznamovacia povinnosť
- Kde je možné získať doplňujúce finančné prostriedky na obnovu kultúrnych pamiatok?
- Vademecum vlastníka a správcu hnutelností v sakrálnom objekte.

Základné pojmy a kategórie Pamiatkovej starostlivosti SR

Momentálna základná právna úprava pamiatkovej starostlivosti v SR je zadaná už v spomínanom zákone č. 49/2002 Z. z. O ochrane pamiatkového fondu¹⁴. V prvej časti tohto zákona nazvanej základné ustanovenia, konkrétne v § 2 sú definované základné v súčasnosti zaužívané pojmy týkajúce sa pamiatkovej starostlivosti. Ide konkrétne o termíny ako pamiatkový fond, pamiatková hodnota, kultúrna pamiatka, pamiatkové územie, archeologický nález, archeologické nálezisko, ochrana pamiatkového fondu. Pre pochopenie jednotlivých termínov uvádzame výňatok uvedeného zákona:

- (1) **Pamiatkový fond** je súbor hnutelných vecí a nehnuteľných vecí vyhlásených podľa tohto zákona za národné kultúrne pamiatky (ďalej len „kultúrna pamiatka“), pamiatkové rezervácie a pamiatkové zóny. Za pamiatkový fond sa považujú aj veci, o ktorých sa začalo konanie o vyhlásenie za kultúrne pamiatky, pamiatkové rezervácie a pamiatkové zóny.
- (2) **Pamiatková hodnota** je súhrn významných historických, spoločenských, krajinných, urbanistických, architektonických, vedeckých, technických, výtvarných alebo umelecko-remeselných hodnôt, pre ktoré môžu byť veci predmetom individuálnej alebo územnej ochrany.
- (3) **Kultúrna pamiatka** podľa tohto zákona je hnutelná vec alebo nehnuteľná vec pamiatkovej hodnoty, ktorá je z dôvodu ochrany vyhlásená za kultúrnu pamiatku.

¹⁴ Stručná osnova zákona § 1-2 Prvá časť základné ustanovenia § 3-14 Druhá časť pôsobnosť orgánov štátnej správy a orgánov štátnej samosprávy na ochranu pamiatkového fondu § 15-26 Tretia časť pamiatkový fond a ochranné pásmo § 27-31 Štvrtá časť ochrana pamiatkového fondu § 32-34 Piata časť obnova a reštaurovanie kultúrnej pamiatky a úprava nehnuteľnosti § 35-41 Šiesta časť pamiatkový výskum a nález § 42-43a Siedma časť priestupky a iné správne delikty § 44-47 Osmá časť spoločné, prechodné a záverečné ustanovenia.

- (4) **Pamiatkové územie** je sídelný územný celok alebo krajinný územný celok sústredených pamiatkových hodnôt alebo archeologických nálezov a archeologických nálezísk, ktorý je z dôvodu ich ochrany podľa tohto zákona vyhlásený za pamiatkovú rezerváciu alebo pamiatkovú zónu.
- (5) **Archeologický nález** je hnutelná vec, ktorá je dokladom o živote človeka a o jeho činnosti od najstarších dôb do roku 1918 a spravidla sa našla alebo nachádza sa v zemi, na jej povrchu alebo pod vodou. Archeologickým nálezom je tiež zbraň, munícia, strelivo, súčasť uniformy, vojenská výstroj alebo iný vojenský materiál, ktorý sa našiel v zemi, na jej povrchu alebo pod vodou a pochádza pred roku 1946.
- (6) **Archeologické nálezisko** je nehnuteľná vec na topograficky vymedzenom území s odkrytými alebo neodkrytými archeologickými nálezmi v pôvodných nálezových súvislostiach.
- (7) **Ochrana pamiatkového fondu** je súhrn činností a opatrení zameraných na identifikáciu, výskum, evidenciu, zachovanie, obnovu, reštaurovanie, regeneráciu, využívanie a prezentáciu kultúrnych pamiatok a pamiatkových území.

V tretej časti zákona – pamiatkový fond a ochranné pásmo sú zase v § 15–18 určené presne stanovené podmienky vyhlásenia kultúrnej pamiatky, pamiatkovej rezervácie, pamiatkovej zóny, či ochranného pásma. Konkrétne ustanovenia hovoria nasledovné:

§ 15 Vyhlásenie kultúrnej pamiatky

- 1) Pamiatkový úrad vyhlasuje za kultúrnu pamiatku hnutelnú vec alebo nehnuteľnú vec, ktorá má pamiatkovú hodnotu z vlastného podnetu. Za kultúrnu pamiatku môže vyhlásiť aj súbor takých vecí.
- 2) (2) Podklady na vyhlásenie veci za národnú kultúrnu pamiatku vypracuje
 - a, krajský pamiatkový úrad
 - b, pamiatkový úrad
 - c, krajský pamiatkový úrad v spolupráci s inou odbornou inštitúciou alebo
 - d, pamiatkový úrad v spolupráci s inou odbornou inštitúciou
 - (3) Vlastník veci, ktorá je predmetom konania o vyhlásení za kultúrnu pamiatku, je účastníkom konania. Ak má byť vyhlásená za kultúrnu pamiatku nehnuteľná vec, účastníkom konania je aj obec.
 - (4) Vlastník veci, ktorá je predmetom konania o vyhlásení za kultúrnu pamiatku, je povinný od doručenia oznámenia o začatí konania o vyhlásení veci za kultúrnu pamiatku
 - a) chrániť vec pred poškodením, zničením, stratou, odcudzením alebo vývozom z územia Slovenskej republiky a oznámiť pamiatkovému úradu každú zamýšľanú alebo uskutočnenú zmenu jej vlastníctva,
 - b) poskytnúť na písomnú výzvu krajského pamiatkového úradu alebo pamiatkového úradu potrebné údaje o veci alebo umožniť oprávneným osobám obhliadku veci s cieľom vyhotoviť odbornú dokumentáciu

(5) *Pamiatkový úrad bezodkladne zašle rozhodnutie o vyhlásení veci za kultúrnu pamiatku alebo o zamietnutí vyhlásenia veci za kultúrnu pamiatku vlastníkovi veci, krajskému pamiatkovému úradu, a ak je vyhlásená za kultúrnu pamiatku nehnuteľná vec, aj obci. Právoplatné rozhodnutie o vyhlásení nehnuteľnej veci za kultúrnu pamiatku zašle pamiatkový úrad aj príslušnému okresnému úradu.*

§ 16 Vyhlásovanie pamiatkovej rezervácie

Pamiatková rezervácia je územie s uceleným historickým sídelným usporiadaním a s veľkou koncentráciou nehnuteľných kultúrnych pamiatok alebo územie so skupinami významných archeologických nálezov a archeologických nálezísk, ktoré možno topograficky vymedziť.

Pamiatkovú rezerváciu vyhlasuje na návrh ministerstva vláda nariadením, v ktorom vymedzí jej územie. Návrh na vyhlásenie pamiatkovej rezervácie pripravuje pamiatkový úrad v súčinnosti s orgánmi územnej samosprávy.

§ 17 Vyhlásenie pamiatkovej zóny

Pamiatková zóna je územie s historickým sídelným usporiadaním, územie kultúrnej krajiny s pamiatkovými hodnotami alebo územie s archeologickými nálezmi a archeologickými náleziskami, ktoré možno topograficky vymedziť.

Pamiatkovú zónu vyhlasuje na návrh pamiatkového úradu ministerstvo rozhodnutím, v ktorom vymedzí jej územie. Účastníci konania sú o rozhodnutí informovaní verejnou vyhláškou.

§ 18 Vyhlásenie ochranného pásma

1, *Ochranné pásmo je územie vymedzené na ochranu a usmernený rozvoj prostredia alebo okolia nehnuteľnej kultúrnej pamiatky, pamiatkovej rezervácie alebo pamiatkovej zóny*

2, *Ochranné pásmo vyhlasuje na základe stanoviska obce pamiatkový úrad rozhodnutím, v ktorom vymedzí jeho územie a podmienky ochrany. Účastníci konania o vyhlásení ochranného pásma sú upovedomení o začatí konania formou verejnej vyhlášky. Doručenie rozhodnutia o vyhlásení ochranného pásma sa vykoná verejnou vyhláškou*

§ 21 Zápis do Zoznamu svetového dedičstva

(1) *Kultúrnu pamiatku alebo pamiatkové územie môže ministerstvo z vlastného podnetu, na podnet pamiatkového úradu alebo inej právnickej osoby alebo fyzickej osoby navrhnúť na zápis do Zoznamu svetového dedičstva za podmienok ustanovených v medzinárodnej zmluve.*

2) *Ministerstvo oznamuje zápis do Zoznamu svetového dedičstva v Zbierke zákonov Slovenskej republiky¹⁵*

¹⁵ <https://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/82596/1/2/uplne-znenie-c-238-2014-zz-zakona-c-49-2002-zz-o-ochrane-pamiatkoveho-fondu> (navštívené dňa 28.05.2019).

Stručný prehľad procesu vyhlásenia pamiatkovej rezervácie na príklade Španej Doliny

Špania Dolina je obec, ktorá sa nachádza v okrese Banská Bystrica. Táto v súčasnosti malá obec je reliktom v minulosti pomerne veľkej baníckej osady, ktorá nadobudla svoj enormný význam vďaka podzemným ložiskám medenej rudy s obsahom striebra v 16. storočí, keď jej podzemie tvorilo od roku 1494 ťažiskovú surovinovú základňu banskobystrického mediarskeho podniku¹⁶.

Do výraznejšej pozornosti v oblasti historického bádania sa Špania Dolina dostala v 50-tych rokoch minulého storočia. Baníctvo tohto regiónu sa síce skúmalo, dokonca z tohto obdobia existujú vysokokvalitné publikácie postavené na prameňoch, ktoré neboli dosiaľ prekonané,¹⁷ no všetko bolo vzhľadom na režim orientované na robotníkov a ich snahy o odpor voči kapitalistickým vzťahom. Pozornosť v oblasti ochrany kultúrnych pamiatok je badateľná od 70-tych rokov minulého storočia. V tomto čase štát preferoval, a ako prioritu do popredia dostával, hlavne ľudovú kultúru a pamiatky týkajúce Slovenského národného povstania a boja proti fašizmu, čo síce nie je negatívum, no súviselo to s ideovým smerovaním režimu v krajine (po vojne ľudovodemokratický režim a od 50-tych rokov komunistický režim pod vedením jednej strany Komunistickej strany Československa) a dialo sa to na úkor iných vzácnych pamiatok, ktoré režimu nezapadali do jeho základnej ideovej schémy. Z tohto dôvodu bola aj Špania Dolina neskôr vyhlásená za rezerváciu ľudovej architektúry, pričom banícka minulosť a ostatné historické súvislosti boli v tomto prípade sekundárne.

V roku 1974 boli pripravené návrhy na vyhlásenie rezervácií ľudovej architektúry, medzi ktorými sa nachádzala i Špania Dolina¹⁸. Vláda Slovenskej socialistickej republiky uznesením č. 10 z 10. januára 1979 podľa § 4 zákona SNR č. 7/1958 Zb. o kultúrnych pamiatkach, vyhlásila pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry v Španej Doline, kde určila územný rozsah a podmienky pre stavebnú a inú hospodársku činnosť v území. Uznesenie ukladalo vykonať potrebné opatrenia na záchranu, obnovu a vhodné využívanie pamiatkovej rezervácie ľudovej architektúry v Španej Doline. Uznesenie nadobudlo účinnosť 10. januára 1979¹⁹.

¹⁶ Z. Mičková, *Banícka obec Špania Dolina. Od neskorého stredoveku k ranému novoveku*, Právnická fakulta UMB, Banská Bystrica 2013.

¹⁷ Ide napríklad o *Dokumenty k baníckemu povstaniu na Slovensku (1525–1526)* Na vydanie pripravil Peter Ratkoš, Bratislava: SAV, 1957. alebo J. Vlachovič, *Slovenská meď v 16. a 17. storočí*, Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1964.

¹⁸ <https://www.pamiatky.sk/sk/page/dejiny-pamiatkovej-starostlivosti> (navštívené dňa 30.05.2019).

¹⁹ *Pamiatková rezervácia Špania Dolina. Zásady ochrany pamiatkového územia*, Banská Bystrica: Krajský pamiatkový úrad. 2013. s. 4. Dostupné na <https://www.pamiatky.sk/Content/ZASADY/%C5%A0pania%20dolinal/zasady-ochrany.pdf> (navštívené dňa 30.05.2019).

Následne boli vypracované ďalšie dokumenty ohľadom zásad pamiatkovej starostlivosti v tejto pamiatkovej rezervácii. Tieto dokumenty boli vypracované v rokoch 1980, 1984, 1988 a v roku 1996. Posledný spomínaný datovaný dokument bol vypracovaný na žiadosť Obecného úradu Špania Dolina. Návrh bol doplnený a aktualizovaný: o určenie územia pamiatkovej rezervácie a jej navrhovaného ochranného pásma, o zoznam objektov na území pamiatkovej rezervácie a ochranného pásma, o vytipovanie nových lokalít pre ďalšiu výstavbu v obci, o rezervné plochy. V roku 2010 bol predložený návrh na zmenu vyhlásenia pamiatkovej rezervácie Špania Dolina, keďže mnohé objekty hodné pamiatkovej starostlivosti sa nachádzali mimo hraníc pamiatkovej rezervácie, vytýčenej v predchádzajúcich dokumentoch. Materiál bol podkladom zmeny vyhlásenia pamiatkovej rezervácie Špania Dolina v roku 2011²⁰.

Špania Dolina bola, na základe vypracovanej novej dokumentácie, vyhlásená za pamiatkovú rezerváciu v roku 2011 nariadením vlády č. 188/2011 Z.z. o pamiatkových rezerváciách Vlkolínec Špania Dolina a Ostruňa²¹. Toto nariadenie bolo schválené 8. júna 2011, platné od 28. júna 2011 s účinnosťou od 1. júla 2011. Toto nariadenie sa odvoláva na paragrafy v súčasnosti platného zákona, konkrétne §16 ods. 2 a §20 ods. 1 zákona č. 49/2002 Z.z. o ochrane pamiatkového fondu v znení zákona č. 2018/2009 Z.z.

Vláda Slovenskej republiky nariadením č. 188/2011 Z. z. o pamiatkových rezerváciách Vlkolínec, Špania Dolina a Ostruňa z 8. júna 2011 vymedzila novú hranicu územia pamiatkovej rezervácie Špania Dolina, uvedenú v prílohe č. 2. Nariadenie nachádzajúce sa v Zbierke zákonov v čiastke 60, nadobudlo účinnosť 1. júla 2012²².

Na základe tohto nariadenia bol v roku 2013 pracovníkmi Krajského pamiatkového úradu v Banskej Bystrici vypracovaný podrobný 99 stranový elaborát s názvom Pamiatková rezervácia Špania Dolina Zásady ochrany pamiatkového územia.

Podobné elaboráty sú Pamiatkovým úradom vypracovávané ku každej kultúrnej pamiatke, či pamiatkovej rezervácii. V základnej, textovej časti dokumentácie sa autori venujú primárne základným údajom o pertraktovanom území a parcelnému vymedzeniu hraníc. Nasledujú údaje o zadaní

²⁰ *Pamiatková rezervácia Špania Dolina. Zásady ochrany pamiatkového územia*, Banská Bystrica: Krajský pamiatkový úrad. 2013. s. 6–7. Dostupné na <https://www.pamiatky.sk/Content/ZASADY/%C5%A0pania%20dolina/zasady-ochrany.pdf> (navštívené dňa 30.05.2019).

²¹ Plné znenie tohto nariadenia je dostupné napríklad na: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2011-188> a https://www.stavebnyportal.sk/33/188-2011-z-z-nariadenie-vlady-slovenskej-republiky-o-pamiatkovych-rezervaciach-vlkolinec-spania-dolina-a-osturna-uniqueidOhwOuzC33qd2W4_6TwF4qICV4Kbj8fRfZCQ6w1cuaZ2VdaLTRYHmJQ/?ctx=first&law=188_2011+Z.z. (navštívené dňa 28.05.2019).

²² *Pamiatková rezervácia Špania Dolina. Zásady ochrany pamiatkového územia*, Banská Bystrica: Krajský pamiatkový úrad. 2013. s. 4. Dostupné na <https://www.pamiatky.sk/Content/ZASADY/%C5%A0pania%20dolina/zasady-ochrany.pdf> (navštívené dňa 30.05.2019).

výskumu a jeho následnom spracovaní. Autori ďalej uvádzajú sumár historických prameňov, máp (katastrálnych máp, historických a banských máp), dosiaľ známych publikácii, ktoré boli vydané o danej oblasti a správ z predchádzajúcich výskumov, či už pamiatkových alebo archeologických. Podľa dostupnej literatúry a prameňov je prostredníctvom prehľadnej tabuľky vypracovaný chronologický historický a architektonický vývoj územia. Ďalšie rozsiahle kapitoly textovej časti sú venované charakteristike pamiatkových hodnôt územia a návrhom zásad ochrany, obnovy a prezentácii hodnôt územia. V kapitole charakteristika sú v prípade pamiatkovej rezervácie Špania Dolina presne identifikované, jednotlivé objekty pamiatkovej rezervácie, ich fotodokumentácia s následnými zhodnoteniami a pripomienkami. Nehnutelnosti sú zatriedené do podkategórií ako národné kultúrne pamiatky, nehnuteľnosti sú vytypované na vyhlásenia národnej kultúrnej pamiatky, nehnuteľnosti s pamiatkovou hodnotou, objekty rešpektujúce pamiatkové hodnoty územia, objekty nerešpektujúce pamiatkové hodnoty územia. Ďalšie delenie je na nehnuteľné pamiatky montánne (súvisiace s banskou činnosťou), kultúrne a prírodné. Hlavne pre obyvateľov, takto dotknutej aglomerácie, v tomto prípade rekreatantov a majiteľov nehnuteľností v obci Špania Dolina, je zásadná podkapitola s názvom Návrh zásady ochrany, obnovy a prezentácie hodnôt územia, keďže sú tu presne vymedzené požiadavky pamiatkového úradu voči obci a užívateľom nehnuteľností vpamiatkovej rezervácii Špania Dolina. Poukazuje sa tu napríklad na konkrétne nedostatky, keď pri fotografii každej nehnuteľnosti je opísaná kategória pamiatkovej hodnoty nehnuteľnosti s dôrazom na nevhodné úpravy a stavebnotechnický stav s doporučenými úpravami²³. Záver textovej časti je venovaný legislatíve manažmentu ochrany, využívaniu a regenerácii územia. Ďalšia časť má názov grafická časť.

Tento dokument bol krajským pamiatkovým úradom v Banskej Bystrici schválený dňa 13. augusta 2014, čím nadobudol zároveň aj platnosť. Je dostupný nielen na webovej stránke Pamiatkového úradu²⁴, ale spolu s ďalšou dokumentáciou, konkrétne fotodokumentáciou, mapami a ďalšími úradnými dokladmi aj na oficiálnej stránke obce Špania Dolina, kde ich je možné v pdf formáte voľne stiahnuť²⁵. Osadenstvo obce je tak adekvátne informované o zásadách pamiatkovej starostlivosti v obci, s ktorých im vyplýva povinnosť postupovať pri všetkých najmä stavebných činnostiach v súlade so zverejnenými dokumentami a platnou legislatívou.

²³ *Pamiatková rezervácia Špania Dolina. Zásady ochrany pamiatkového územia*, Banská Bystrica: Krajský pamiatkový úrad. 2013. s. 59–87. Dostupné na <https://www.pamiatky.sk/Content/ZASADY/%C5%A0pania%20dolina/zasady-ochrany.pdf> (navštívené dňa 30.05.2019).

²⁴ <https://www.pamiatky.sk/Content/ZASADY/%C5%A0pania%20dolina/zasady-ochrany.pdf> (navštívené dňa 30.05.2019).

²⁵ Dostupné na: <http://www.spaniadolina.sk/obec/zasady-ochrany-pamiatkoveho-uzemia/> (navštívené dňa 30.05.2019).

Záver

Na záver tohto krátkeho prierezu o pamiatkovej starostlivosti v SR možno konštatovať, že z vyššie uvedeného je dlhodobý záujem štátu o kultúrne pamiatky evidentný. Legislatívne normy sa v tejto oblasti stále dopĺňujú a prepracúvajú. Budúcnosť v tejto sfére možno tušiť napr. v 15 stranovom dokumente vypracovanom Ministerstvom kultúry SR pod názvom Stratégia ochrany pamiatkového fondu na roky 2017–2022 Akčný plán na roky 2018–2020²⁶. Zdá sa však, že stav v tejto oblasti podrobnejšie a výstižnejšie analyzuje iný dokument Konceptia ochrany pamiatkového fondu – n á v r h – zámery a ciele ochrany pamiatkového fondu v SR do roku 2021 zverejnený na stránke [www. itretisektor.sk](http://www.itretisektor.sk) (centrálny portál pre neziskový sektor). Dovolíme si v tomto prípade z tohto dokumentu vypichnúť najmä slabé stránky súčasného systému pamiatkovej starostlivosti, na ktorých by sa malo systematicky pracovať a tou sú:

- *nedostatok finančných zdrojov na zabezpečenie ochrany pamiatkového fondu a z neho vyplývajúca nerovnováha medzi požiadavkami na vlastníkov pamiatok a recipročnými opatreniami štátu*
- *absencia motivačných stimulov vo financovaní záchrany a obnovy pamiatok,*
- *nedostatok kapacít na výskum, pasportizáciu a dokumentovanie pamiatok, poddimenzovanosť odborných kapacít a nároky na výkon Krajských úradov a Úradu neumožňujú dostatočnú a nevyhnutnú vedecko-výskumnú činnosť. Osobitne výrazný je problém v niektorých pamiatkových územiach a pri špecifických druhoch pamiatok v súčasnosti obzvlášť ohrozených investorskou činnosťou, napr. industriálne pamiatky a archeologické náleziská,*
- *nedostatok úložných priestorov na historické nálezy a prvky, najmä archeologického dedičstva,*
- *absencia foriem vzdelávania pre niektoré historické a tradičné profesie,*
- *ohrozenie pamiatok v ich pôvodnom prostredí investičnou činnosťou,*
- *nedostatočná odborná úroveň a špecializácia projektantov a stavebných firiem, ktoré sa uplatňujú pri obnove kultúrneho dedičstva,*
- *zánik tradičných remesiel a remeselných zručností,*
- *absencia pravidelnej údržby kultúrnych pamiatok,*
- *absencia systematickej výchovy a vzdelávania mládeže vo vzťahu k ochrane a zachovaniu kultúrneho dedičstva vrátane pamiatkového fondu*²⁷.

²⁶ Prístupné v pdf formáte na stránke ministerstva kultúry SR <http://www.culture.gov.sk/ministerstvo/dokumenty/strategicke-materialy-ministerstva-129.html> (navštívené dňa 2.06.2019).

²⁷ http://itretisektor.sk/clanok-0-2555/Zamery_a_ciele_ochrany_pamiatkového_fondu_v_SR_do_roku_2021.html (navštívené dňa 2.06.2019).

Literatúra

- Dokumenty k baníckemu povstaniu na Slovensku (1525–1526)*, Na vydanie pripravil P. Ratkoš, SAV, Bratislava 1957.
- Kowalski T., *Vládny komisariát na ochranu pamiatok a stavebný poriadok. K dejinám antinomického vzťahu*, „Monument revue” 2018, roč. 7, č. 2.
- Mičko P., *Hospodárska politika Slovenského štátu. Druhé doplnené a rozšírené vydanie*, Krakov 2014.
- Mičková Z., *Banícka obec Špania Dolina. Od neskorého stredoveku k ranému novoveku*, Právnická fakulta UMB, Banská Bystrica 2013.
- Orosová M., Legislatívna ochrana kultúrneho dedičstva v Československej republike v rokoch 1918–1939, „Muzeológia a kultúrne dedičstvo” 2013, roč. 1, č. 2.
- Pamiatková rezervácia Špania Dolina. Zásady ochrany pamiatkového územia*, Krajský pamiatkový úrad, Banská Bystrica 2013.
- Starý M., *Právní trializmus československé republiky: k otázce recepce německého práva*, [in:] Z. Mičková (ed.), *100 rokov od vzniku ČSR. Zborník príspevkov zo IV. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie „banskobystrická škola právnych dejín”*, Belianum, Banská Bystrica 2018.
- Takáč J., *Stručný náhľad do historického vývoja inštitútu práva stavby*, [in:] *Notitiae Novae Facultatis Iuridicae Universitas Matthiae Belii Neosolii* Roč. 18, Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum, Banská Bystrica 2014.
- Vademecum – vlastníka kultúrnej pamiatky, vlastníka nehnuteľnosti v pamiatkovom území a ochrannom pásme, vlastníka a správcu hnutelností v sakrálnom objekte*, Pamiatkový úrad SR, Bratislava 2017.
- Vlachovič J., *Slovenská meď v 16. a 17. storočí*, Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1964.

Summary

Monument care and the conservation of heritage sites in Slovakia – a short historical overview and current legal procedures

Key words: monument care, history of heritage preservation, legislation, monument reserve Špania Dolina.

The present article briefly introduces the reader to the historical development of monumental care in the territory of present-day Slovakia from the mid-19th century (the Habsburg monarchy, later in Austria-Hungary), followed by changes that occurred after the establishment of Czechoslovakia in 1918 and later development of this area until today. The article also focuses on current legislation, the basic concepts used in it. The last part of the article is dedicated to the Špania Dolina Preservation Reserve and the administrative work that was done to declare this settlement as a conservation area.

Streszczenie

Ochrona zabytków kultury i rezerwatów zabytków na Słowacji - krótka wycieczka historyczna i aktualne ustawodawstwo

Słowa kluczowe: konserwacja zabytków, historia konserwacji zabytków, ustawodawstwo, obszar ochrony Špania Dolina.

Artykuł krótko przedstawia historyczny rozwój opieki nad zabytkami na terytorium dzisiejszej Słowacji od połowy XIX w. (status w monarchii Habsburgów, później w Austro-Węgrzech), kolejne zmiany, które nastąpiły po ustanowieniu Czechosłowacji w 1918 r., a później rozwój na tym obszarze do dziś. Artykuł koncentruje się ponadto na aktualnie obowiązujących przepisach, a mianowicie na definicjach podstawowych pojęć związanych z opieką nad zabytkami. Ostatnia część artykułu poświęcona jest Obszarowi Chronionemu Špania Dolina oraz działaniom administracyjnym, które zostały przeprowadzone w związku z ogłoszeniem tego osiedla jako Obszaru Chronionego.